

ઈ-બુક્સ એટલે શું?

ઈન્ટરનેટ પર જો ઈ-બુક્સની વ્યાખ્યા શોધવા જઈએ તો કંઈક આવી વ્યાખ્યા મળે...

“ebook. noun a book composed in or converted to digital format for display on a computer screen or handheld device” – Merriam-Webster.com

“e-book. noun a book that is published in electronic form, for example on the Internet or on a disk, and not printed on paper” – Cambridge.org

સાદી ભાષામાં કહેવું હોય તો આપણે જેને પુસ્તક તરીકે ઓળખીએ છીએ તેનું ઇલેક્ટ્રોનિક સંસ્કરણ કે જે કાગળ પર છાપવાને બદલે એક ઇલેક્ટ્રોનિક ફાઇલ સ્વરૂપે હોય અને તેને કોમ્પ્યુટર, ટેબ્લેટ, ફોન જેવા અનેક સાધનો પર વાંચી શકાય.

આપણે પુસ્તક અને અન્ય વાચન-સામગ્રી જેવી કે સામયિકો, અખબાર, હસ્તલિખિત પત્રો વચ્ચેનો ભેદ સ્પષ્ટ પણે જાણીએ છીએ. તે જ પ્રકારનો ભેદ ઈન્ટરનેટ પર ઉપલબ્ધ વાચન-સામગ્રી જેવી કે બ્લોગ, વેબસાઇટ્સ, ઈ-મેલ અને ઈ-બુક્સ વચ્ચે પણ છે. એક ચોક્કસ પ્રકારના ફાઇલ ફોર્મેટમાં (ePub, PDF, Mobi etc.) બનાવેલી ઈ-બુક્સ વિવિધ સાધનો પર ખાસ ebook reader app/ softwareનો ઉપયોગ કરી વાંચી શકાય છે.

આ ફાઇલ ફોર્મેટ એટલે શું?

કોમ્પ્યુટર ઉપર કોઈ પણ સામગ્રી એક ફાઇલ તરીકે સચવાય અને એકથી બીજી જગ્યાએ મોકલાય છે. ફોટોગ્રાફ વગેરે માટે .jpg, .gif, .tif સંગીત માટે .mp3, .wma વિડીયો માટે .mp4, .mov અને .txt, .doc, .pdf જેવા ફોર્મેટના નામથી ઘણાં લોકો પરિચિત હશે.

ઈ-બુક્સના સૌથી પ્રચલિત ફોર્મેટ .epub, .pdf છે, જે મોટા ભાગના સાધનોમાં વાંચી શકાય છે અને એને સારી રીતે સિક્વોર પણ કરી શકાય છે. Amazon Kindle એક ખાસ પ્રકારનું ઈ-બુક રીડર છે અને એના ફોર્મેટને .mobi કહે છે. આમાંના કોઈ પણ ફોર્મેટમાં ગુજરાતી ઈ-બુક્સ બની શકે છે.

.pdfને ‘ફિક્સડ ફોર્મેટ’ કહેવામાં આવે છે કારણ કે તેમાં પાનાંની સાઈઝ, ફોન્ટની સાઈઝ પહેલેથી જ નક્કી હોય છે. જો એ ફાઇલને ફોન જેવા નાના સાધનમાં જોવામાં આવે તો ટાઇપ ઘણાં નાના લાગે... અને જો એન્લાઈ જ કરીને જોવામાં આવે તો ફક્ત આખા પાનાનો થોડોક ભાગ જ જોઈ શકાય. બાળકો માટેનાં ચિત્રમય પુસ્તકો કે કેટલાંક ટેકનિકલ પુસ્તકો જેમાં ચિત્ર કે આકૃતિઓની સાથે સાથે ટેક્સ્ટની ગોઠવણી અનિવાર્ય હોય તેમાં .pdf ખાસ અનુકૂળ રહે છે, પણ પ્રિન્ટ કરવા માટે બનાવવામાં આવેલા પાનાંને સીધેસીધા .pdfમાં ઊતારી નાંખવાને બદલે ઈ-બુક માટે ખાસ ડિઝાઇન કરેલી .pdf બનાવવી જોઈએ.

મને છાપેલી ચોપડી હાથમાં પકડીને વાંચવાની ગમે છે. ઈ-બુક્સથી મને શું ફાયદો થાય?

વર્ષોથી આપણે જેને પુસ્તક તરીકે ઓળખતા આવ્યા છીએ એ સ્વરૂપ આપણા માટે સ્વજન જેવું થઈ ગયું છે, એના બદલાવ વિશે આપણે તરત તૈયાર થઈ શકતા નથી. છતાં કોઈ દરવાજા બંધ કરી દેવાને બદલે ઈ-બુક્સના ફાયદાઓ મૂલવીએ તો જરૂર એને વિશે વિચાર કરવાનું—તેને અપનાવવાનું મન થશે. ‘પુસ્તકની સામે ઈ-બુક્સ નહીં, પણ પુસ્તકની સાથે ઈ-બુક્સ’ એ વિચાર સાથે ઈ-બુક્સના ફાયદાઓ જોઈએ...

મોબિલિટી

એક કહેવત વાંચ્યાનું યાદ છે: ‘A book is like a garden in your pocket’... એક નાનકડાં ફોન અથવા સહેજ મોટાં iPad કે tabletમાં અનેક ઈ-બુક્સ સાથે લઈને ફરી શકાય છે. તો તમારા ખીસાંમાં કેટલાં બગીચા આવી ગયા? ટ્રેનમાં, ગાર્ડનમાં, વેટિંગ રૂમમાં, ઍરપોર્ટ કે પ્લેનમાં, ઘરમાં કે પ્રવાસમાં... સાથે એક નહીં, તમારું આખું પુસ્તકાલય લઈને ફરી શકો છો. વળી, ઑનલાઇન બેંક-અપની વ્યવસ્થા હોવાથી કોમ્પ્યુટર બગડે કે ફોન ચોરાઈ જાય તો પણ તમારું પુસ્તકાલય સલામત રહે છે. ભારતથી એક પુસ્તક પરદેશ મોકલવાનો ખર્ચ એની

કિંમત કરતાં વધારે થાય છે, જ્યારે ઈ-બુક્સ તો પ્રગટ થતાની સાથે જ દુનિયાના કોઈ પણ સ્થળે તાત્કાલિક ઉપલબ્ધ થઈ જાય છે.

જગ્યાની બચત

‘આટલી બધી ચોપડીઓ લાવે છે પણ ઘરમાં જગ્યા ક્યાં છે?’ સંવાદ પરિચિત લાગે છે? કેટલાંક પુસ્તકો વાંચી લીધા પછી સાચવી ન પણ રાખવા હોય... અને પુસ્તકના સ્વરૂપ સાથે જો તમને પ્રેમ હોય તો તેને જેમતેમ ધૂળ ખાતી હાલતમાં મૂકી રાખવાનું ગમે? અરે, જૈન ધર્મમાં તો તેને અશ્વત્થાના કહેવાય!

અનુકૂળતા અને બચત

તમારી જગ્યાએથી ઊભા થયા વગર તાત્કાલીક બીજું પુસ્તક તમારા પુસ્તકાલયમાં આવી જાય છે. બુક શોપમાં જવું અને મેનકા વિશ્વામિત્રને લોભાવતી હોય એમ અનેક લોભામણાં પુસ્તક તમારી આસપાસ જોવાં—એ એક માણવા જેવો લહાવો છે... પણ હંમેશાં સમય અને નાણાંનો એટલો ખર્ચ કરવો અનુકૂળ ન પણ હોય. ઈ-બુક્સ ઘેર બેઠાં બેઠાં, પુસ્તકની કિંમત સિવાયના કોઈ પણ વધારાના ખર્ચ વિના મળી જાય છે. છાપેલા પુસ્તક કરતાં ઈ-બુક્સ બનાવવાનો અને વિતરણનો ખર્ચ પ્રમાણમાં ઓછો હોવાથી એની કિંમત પણ ઓછી હોય છે અને જેમ જેમ એ વધારે પ્રચલિત થતી જશે એમ એમ એ હજી વધારે કિંમતી થતી જશે.

અપ્રાપ્ય પુસ્તકો

અન્ય પ્રકાશકો વિશે તો ખબર નથી, પણ નવજીવન અને ઇમેજ પબ્લિકેશન્સ એક સરસ નિર્ણય લીધો છે... એમનાં જે પુસ્તકો હાલમાં અપ્રાપ્ય છે અને કદાચ નજીકના ભવિષ્યમાં એની પ્રીન્ટ-એડિશન પ્રગટ કરવાની ગણતરી નથી તેવાં પુસ્તકો ઈ-બુક્સ સ્વરૂપે પ્રગટ કરી વધારેમાં વધારે પુસ્તકો અપ્રાપ્યમાંથી પ્રાપ્ય બનાવાશે.

રંગીન ચિત્રો છાપવા ખર્ચાળ હોવાને કારણે મોટા ભાગના છાપેલાં પુસ્તકોમાં લખાણ સાથે ક્યારેક જ ચિત્રો અને તે પણ બ્લેક એન્ડ વ્હાઈટ હોય છે. નવેસરથી ડિઝાઇન થતી ઈ-બુક્સમાં રંગીન ચિત્રોનો ભરપૂર ઉપયોગ

થઈ શકશે.

વાચનમાં સરળતા

સૌથી મોટો અને અવગણી ન શકાય એવો ફાયદો છે ઈ-બુક્સ વાંચવામાં મળતી સગવડો! છાપેલાં પુસ્તકને વાંચવાની મજાનો આધાર—વાચન સામગ્રી ઉપરાંત—ડિઝાઇનરે (?) પસંદ કરેલા ફોન્ટની સાઈઝ, પાનાંની ગોઠવણી, કાગળની પસંદગી, છપાઈની ગુણવત્તા, પુસ્તકની બાંધણી જેવાં અનેક પાસાંઓ પર આધાર રાખે છે. જ્યારે ઈ-બુક્સમાં ફોન્ટની સાઈઝ, બેકગ્રાઉન્ડનો રંગ, પાનાંનું માર્જિન વગેરે તમારી પસંદગી પ્રમાણે જ્યારે જોઈએ ત્યારે બદલી શકો છો. એક જ પુસ્તક બે અલગ વ્યક્તિઓ પોતપોતાની અનુકૂળતા પ્રમાણે અલગ અલગ રીતે વાંચી શકે છે. મોટા ભાગના ઈ-બુક રીડર્સ અને સાધનોના સ્ક્રીનમાં પોતાની જ લાઈટ (બેકલીટ) હોય છે એટલે તમે ક્યાં બેઠા છો, લાઈટ બરોબર માથા પર છે કે નહીં એની ચિંતા વગર જ વાંચી શકાય.

એક માન્યતા છે કે આ પ્રકારની નવી શોધો નવા જનરેશન માટે છે અને મોટી ઉંમરની વ્યક્તિઓને એનો ઉપયોગ અનુકૂળ નહીં આવે... પણ મારો અનુભવ એથી જુદો જ છે. ઉલટાનું મોટી ઉંમરની વ્યક્તિઓને કે જેને આંખોની નાનીમોટી તકલીફો છે એમને આ બધી સગવડોને કારણે ઈ-બુક્સ વાંચવી વધારે ફાવે છે. મારી મમ્મી યશમાં પહેર્યા વગર જ ફોન્ટ્સ મોટા કરીને આરામથી ઈ-બુક્સ વાંચે છે.

નવાં ફાયદાઓ

કાગળને ખરાબ કરવાની ચિંતા કર્યા વિના કોઈ પણ લખાણને હાઈલાઈટ/અંડરલાઇન કરવું, કોઈ શબ્દનો અર્થ કે રેફરન્સ, પુસ્તક છોડ્યા વિના જ ઈન્ટરનેટ પર શોધી કાઢવો, કોઈ પણ શબ્દ આખાં પુસ્તકમાં ક્યાં અને કેટલી વાર વપરાયો છે એ શોધવું, અનુક્રમણિકા કે સૂચિની મદદથી પુસ્તકમાં લીન્ક કરેલાં સ્થાનોએ સીધે-સીધાં પહોંચી જવું જેવા બીજા ફાયદાઓ આ ટેકનોલોજીની મદદથી મળે છે.

કવિતા વાંચવાની સાથે જ જો કવિના અવાજમાં તેનું પઠન પણ સાંભળી શકાય તો! વીડિયો જોઈ શકાય તો!

ઈ-બુક્સમાં એ શક્ય છે. રીડ અલાઉડ (Read Aloud) પ્રકારની ઈ-બુક્સમાં રેકર્ડ કરેલો અવાજ ઉમેરી અને એવી ગોઠવણ કરવામાં આવે છે કે જેથી રેકર્ડિંગ સાંભળતા જે શબ્દનો ઉચ્ચાર થતો હોય તે શબ્દ લખાણમાં જૂદી રીતે હાઈલાઈટ થાય. આ પ્રકારની ઈ-બુક્સ આપણી ભાષાને ભુલાઈ જતી અટકાવવાના એક સશક્ત સાધન તરીકે વાપરી શકાશે.

આ ભવિષ્યમાં આવનારા પુસ્તકોની વાત નથી. આજે જ આ પ્રકારની ઈ-બુક્સ ગુજરાતીમાં ઉપલબ્ધ છે—બની શકે છે.

જેમ સંગીત કે ફિલ્મોની ખુલ્લેઆમ ચોરી થાય છે એમ ઇબુક્સની ચોરી નહીં થાય? લેખકોને નુકસાન નહીં થાય?

એના પ્રકાશક કે વિતરકે નક્કી કરેલી કિંમતે ઈ-બુક્સની ખરીદી કરી શકાય છે અથવા નજીવી કિંમતે તેને થોડા દિવસ માટે ભાડે પણ લઈ શકાય છે. અનેક ઈ-બુક્સ વિનામૂલ્યે પણ ઉપલબ્ધ હોય છે.

અનધિકૃત નકલ ન થાય એ માટે ઈ-બુક્સને DRM (Digital Rights Management) જેવી પદ્ધતિથી સિક્યોર કરી શકાય છે અને આવી સિક્યોર્ડ ઈ-બુક્સ સહેલાઈથી કૉપી શઈ શકતી નથી. Amazon Kindle અને Apple iBooks પોતાની ખાસ DRMનો ઉપયોગ કરે છે. એ સિવાય Adobe DRM પણ પ્રચલિત છે.

ઈ-બુક્સ વિતરણની વ્યવસ્થા કૉમ્પ્યુટર દ્વારા જ થાય છે એટલે એના વેચાણની નોંધ અને જાણ બિલકૂલ પારદર્શક રીતે પ્રકાશક અને જો વ્યવસ્થા ગોઠવવામાં આવે તો લેખકને પણ તાત્કાલિક—વેચાણ થતાંની સાથે જ—થઈ જાય છે. આવી વ્યવસ્થાથી લેખકના હિતની રક્ષા થાય છે અને તેને યોગ્ય વળતર પહોંચી શકે છે.

તો મન થાય છે બુક્સથી ઈ-બુક્સ તરફ—શબ્દથી ઈ-શબ્દ તરફ જવાનું? શરૂઆત કરો: www.e-shabda.com